

ДО 125-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ**АКАДЕМІК А.О.САПЕГІН – ФУНДАТОР
НАУКОВИХ ОСНОВ СЕЛЕКЦІЇ РОСЛИН**

Цьогоріч минає 125 років від дня народження Андрія Опанасовича Сапегіна (11.12.1883 – 08.04.1946) – ботаніка, цитолога, одного із найвидатніших вітчизняних генетиків і селекціонерів, академіка АН УРСР (1929), її віце-президента (1939-1945).

Народився Андрій Опанасович на Миколаївщині, у м. Вознесенську. У 1902 р. із золотою медаллю закінчив гімназію і поступив до Петербурзького лісового інституту, де почав працювати при кафедрі ботаніки, яку очолював академік І.П. Бородін. А вже через рік у матеріалах Товариства дослідників природи при Харківському університеті вийшла друком його перша стаття про встановлений ним новий вид *Ceratophyllum tanaiticum*. Життєві обставини змусили продовжити навчання на природничому відділенні фізико-математичного факультету Новоросійського (тепер Одеського) університету. Із 1905 до 1910 р. Андрій Опанасович на кафедрі ботаніки вивчав флору півдня України. У грудні 1911 р. у Новоросійському університеті захистив магістерську дисертацію “Мхи горного Крима”, яка стала першою у нашій країні класичною роботою із систематики, екології та географії мохоподібних і одержав звання приват-доцента ботаніки Новоросійського університету. Одним із перших на теренах колишньої Російської імперії почав викладати курс генетики та започаткував генетичний практикум. Свою докторську дисертацію, присвячену дослідженню пластид, Андрій Опанасович захистив 12 жовтня 1914 р. у Петроградському університеті.

Селекційну діяльність розпочав під час наукового відрядження за кордон у Німеччину, Швецію, Австрію (1910-1911), де працював у лабораторіях відомих учених – А.Енглера, Н.Клауссена, Б.Немеца. Андрій Опанасович був першим вітчизняним селекціонером, хто у роботі послуговувався законами спадковості. Застосував метод варіаційної статистики для оцінки точності результатів польових дослідів, був автором перших підручників із питань методики польових дослідів, які відіграли значну роль у розвитку вітчизняної селекції. Учений використав гібридизацію сільськогосподарських рослин як селекційний метод (1915). Опрацював метод багаторазових зворотних схрещувань, відо-

мий нині як метод беккросів. Рекомендував використовувати самозапильні лінії у селекції перехресних культур з метою створення високоврожайних міжлінійних гібридів.

Велике значення для теорії і методики селекції рослин мали цитогенетичні та генетичні дослідження внутрішньовидових і міжвидових гібридів пшениці та гібридів пшениці із пирієм. На основі одержаних результатів Андрій Опанасович вперше висловив припущення про те, що успіх або невдача при віддаленій гібридизації не обов'язково залежить від генетичної несумісності геномів схрещуваних споріднених видів і родів у цілому, а часто від наявності у них лише групи або навіть віддалених змінених генетичних чинників – генів.

Методами індивідуального добору із місцевих сортів Андрій Опанасович створив високопродуктивні сорти озимої пшениці (Кооператорка, Земка, Степнячка) та ячменю (Паллідум). Одним із перших у світі для створення штучних мутацій у зернових культур застосував іонізуюче опромінення. У своїй праці він зазначав: "Дослідження із використанням цієї нової методики лише почались, але вже дали дуже важливі факти для хромосомної теорії спадковості, для глибшого пізнання її матеріальної структури. Розширення та поглиблення цих досліджень неодмінно приведе і до створення нових цінних сортів"(1931).

Велике значення також мали дослідження Андрія Опанасовича із органогенезу. Він першим оцінив значення проблеми органогенезу рослин для вирішення важливих питань рослинництва та селекції і його по праву вважають основоположником цього напрямку. Одним із основних питань у галузі органогенезу сільськогоспо-

дарських рослин Андрій Опанасович вважав розробку такої доступної сільському виробництву методики, яка б дала можливість якнайточніше визначити будь-які зміни при формуванні врожаю протягом якнайменшого періоду росту і розвитку рослин точно визначити час настання детермінаційних ("чутливих") періодів.

Він один із організаторів Одеської селекційної станції (тепер Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннезнавства та сортовивчення Української академії аграрних наук) і Одеського сільськогосподарського інституту, в яких працював у 1912–1933 рр. У 1931 р. за безпідставних звинувачень перебував під арештом. У 1933 р. на запрошення М.І.Вавилова переїхав до Ленінграда, а на наступний рік – до Москви, де до 1940 р. працював заступником директора Інституту генетики АН СРСР, а з 1940 до 1944 рр. він завідувач лабораторії органогенезу рослин Інституту фізіології рослин АН СРСР. У 1944 р. повернувся в Україну, коли його обрали віце-президентом та директором Інституту ботаніки АН УРСР.

Автор понад 80 наукових праць із питань флористики, цитології, генетики, селекції сільськогосподарських рослин. Першопроходець провідних напрямів генетики і селекції. А ще – блискучий експериментатор і глибокий мислитель, невтомний трудівник, вимогливий до себе і до інших, чуйна і скромна людина. Таким він лишився у пам'яті своїх колег і учнів. Таким ми згадуємо його сьогодні.

Перелік посилань

1. Голда Д.М. Генетика. Історія. Відкриття. Персоналії. Терміни.- К.: Фітосоціоцентр, 2004.– 128 с.

2. *Кунах В. А.* Розвиток генетики в Національній академії наук України (до 90-річчя від часу заснування НАН України) // Вісник Укр. тов-ва генетиків і селекціонерів.– 2008.– Т.6, №1.– С.3–43.
3. *Національна Академія наук України:* персональний склад. 1918–2003 / уклад. : В.М.Палій, Ю.О.Храмов; відп.ред. В.Л.Богданов.– К.: Фенікс, 2003.– 300 с.
4. *Сапегін А. О.* Вибрані праці.– К.:Наукова думка, 1971.– 319 с.
5. *Сойфер В. Н.* Власть и наука. История разгрома генетики в СССР. – М.: Лазурь, 1993. –706 с.
6. *Товмаченко В. М.* Учені Відділу сільськогосподарських наук Академії наук УРСР [Електронний ресурс] // Історія науки і біографістики.– 2007.– Вип.3.
7. *Шкварников П. К.* Андрей Афанасьевич Сапегин – выдающийся советский генетик и селекционер (1883–1946 гг.) // Цитология и генетика. – 1973.– Т.7, № 6.– С. 483–490.

*О. В. Підпала
В. А. Кунах*